

## INTEGRATIV METODLAR VOSITASIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA LEKSIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

*Filologiya fanlari doktori(DSc), professor  
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi  
Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna  
Farg'ona davlat universiteti magistranti  
Maxmudova Nazokat Qodirali qizi*

**ANNOTATSIYA.** Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda integrativ metodlarning o'рни va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ona tili darslarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash orqali o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, nutq madaniyatini shakllantirish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Integrativ yondashuv asosida qo'llaniladigan samarali metod va usullar haqida fikr yuritilgan.

**KALIT SO'ZLAR:** integrativ metod, leksik kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, so'z boyligi, fanlararo integratsiya, nutq rivoji, pedagogik texnologiya.

**KIRISH.** Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, so'zlarni to'g'ri qo'llash va nutqiy faoliyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ta'lim jarayoniga innovatsion va integrativ metodlarni joriy etish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Integrativ metodlar turli fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlab, o'quvchilarning bilimlarni yaxlit holda o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib, ularning mustaqil fikrlash, muloqot qilish hamda ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantiradi.

Leksik kompetensiya — bu o'quvchining tilning lug'aviy birliklarini bilishi, ularni o'rinli va maqsadga muvofiq qo'llay olishi, nutqda faol foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida leksik kompetensiyani rivojlantirish quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

O'quvchilarning lug'at boyligini oshirish ona tili ta'limining muhim vazifalaridan biridir. Lug'at ustida ishlash orqali o'quvchilar yangi so'zlarni o'rganadilar, ularning ma'nosini to'g'ri anglaydilar va nutqda o'rinli qo'llashga odatlanadilar. Shu bilan birga, sinonim, antonim va omonim so'zlardan foydalanishga o'rgatish o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi hamda nutqining ta'sirchan va mazmunli bo'lishiga xizmat qiladi.

Dars jarayonida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Turli mashq va topshiriqlar orqali ular o'z fikrini ravon, aniq va mantiqiy ifodalash ko'nikmasini egallaydilar. Ayniqsa, so'zlarni kontekst asosida qo'llashga o'rgatish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu o'quvchilarning so'z ma'nolarini vaziyatga mos holda tushunishi va amaliy nutqda to'g'ri ishlatishini ta'minlaydi. Natijada o'quvchilarning nutq madaniyati rivojlanadi, mustaqil fikrlash va erkin muloqot qilish qobiliyati shakllanadi.

Integrativ metodlarning ahamiyati

Integrativ metodlar ta'lim jarayonida fanlararo bog'liqlikni yuzaga keltiradi. Masalan, ona tili darslarini o'qish, tabiatshunoslik, matematika yoki tasviriy san'at fanlari bilan bog'lash orqali o'quvchilarning so'z boyligi yanada kengayadi.

Masalan:

Tabiat mavzusidagi matnlarni o'qish jarayonida o'quvchilar ekologiyaga oid ko'plab yangi termin va tushunchalarni o'zlashtiradilar. Masalan, tabiatni muhofaza qilish, atmosfera, o'simlik va hayvonot dunyosi, ekologik muammo kabi so'z va iboralar o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi. Bunday matnlar orqali ular nafaqat yangi so'zlarni o'rganadilar, balki tabiatga mehr va ekologik madaniyatni ham shakllantiradilar. O'quvchilar matn mazmunini tushunish davomida so'zlarning ma'nosini kontekst asosida anglash va ulardan nutqda o'rinli foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

Matematika darslarida esa miqdor, shakl va o'lchovga oid so'zlardan faol foydalaniladi. Son, uzunlik, kenglik, hajm, tenglik, uchburchak, to'rtburchak kabi matematik atamalar o'quvchilarning ilmiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Turli masala va topshiriqlarni bajarish jarayonida ular ushbu so'zlarni amaliy qo'llashni o'rganadilar. Natijada o'quvchilarning matematik nutqi boyiydi, fikrni aniq va izchil ifodalash malakasi shakllanadi.

Tasviriy san'at bilan integratsiya jarayonida esa rang, shakl va tasvirni ifodalovchi leksik birliklar boyitiladi. O'quvchilar ranglarning nomlari, ularning tulari, geometrik shakllar hamda tasviriy ifoda vositalariga oid so'zlarni o'rganadilar. Masalan, yorqin, xira, aylana, manzara, kompozitsiya kabi so'zlar o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish bilan birga, nutqining ta'sirchanligini ham oshiradi. Bu jarayon o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirib, o'z fikrlarini ijodiy va obrazli tarzda ifodalash imkonini beradi.

Bunday yondashuv o'quvchilarni mavzuni chuqurroq anglashga undaydi hamda so'zlarni real vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi.

Leksik kompetensiyani rivojlantirishda qo'llaniladigan integrativ metodlar

1. Klaster metodi

Mazkur metod orqali o'quvchilar bir mavzuga oid so'zlarni ma'lum guruhlariga ajratadilar va ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlaydilar. Masalan, "Tabiat" mavzusi

asosida o‘simliklar, hayvonlar, fasllar, ob-havo kabi kichik guruhlar tuziladi. Bu usul o‘quvchilarning mantiqiy va tizimli fikrlashini rivojlantirish bilan birga, lug‘at boyligini ham oshiradi. Klaster metodi yordamida o‘quvchilar so‘zlarni o‘zaro taqqoslash, umumlashtirish va kerakli vaziyatda qo‘llash ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. Shuningdek, mazkur metod dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirib, mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

## 2. Aqliy hujum

Aqliy hujum metodida o‘quvchilar ma’lum bir mavzu yuzasidan imkon qadar ko‘proq so‘z, ibora va fikrlarni tezkor tarzda aytadilar. Ushbu metod o‘quvchilarning erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi hamda faol lug‘atini kengaytirishga yordam beradi. Masalan, “Kitob” mavzusi berilganda o‘quvchilar kitobga oid barcha tushuncha va so‘zlarni sanab o‘tadilar. Natijada ular yangi so‘zlarni eslab qolish, ularni nutqda faol qo‘llash va o‘z fikrini tez hamda aniq ifodalash malakasini egallaydilar. Aqliy hujum darsni qiziqarli tashkil etish va o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undashda samarali usullardan biri hisoblanadi.

## 3. Rolli o‘yinlar

Rolli o‘yinlar orqali o‘quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtiradilar va muloqot jarayonida yangi so‘zlardan foydalanadilar. Masalan, “Do‘konda”, “Mehmonda”, “Shifokor huzurida” kabi vaziyatlar asosida tashkil etilgan o‘yinlar o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantiradi. Ushbu metod o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirib, ularni erkin va ravon gapirishga o‘rgatadi. Rolli o‘yinlar davomida o‘quvchilar so‘zlarni vaziyatga mos holda qo‘llashni, suhbatdosh bilan to‘g‘ri muloqot qilishni va nutq madaniyatiga rioya etishni o‘rganadilar. Shu bilan birga, bu metod darsga qiziqishni oshirib, o‘quvchilarning ijodiy faolligini kuchaytiradi.

## 4. Matn bilan ishlash

Badiiy, ilmiy va ommabop matnlar bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar yangi so‘zlarning ma’nosini o‘rganadilar hamda ularni nutqda qo‘llash malakasini rivojlantiradilar. Matnni o‘qish, tahlil qilish va qayta hikoya qilish orqali o‘quvchilarning o‘qib tushunish va fikrni ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi. Ayniqsa, matn tarkibidagi sinonim, antonim va ko‘p ma’noli so‘zlarni aniqlash o‘quvchilarning leksik bilimlarini boyitadi. Matn bilan ishlash metodining yana bir muhim jihati shundaki, u o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

## 5. Fanlararoloyihalar

Bir nechta fan asosida tashkil etilgan kichik loyihalar o‘quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini kuchaytiradi va leksik birliklardan samarali foydalanishga yordam beradi. Masalan, ona tili va tabiatshunoslik fanlari integratsiyasida ekologik mavzuda loyiha tayyorlash yoki matematika va texnologiya fanlari asosida amaliy topshiriqlar

bajarish mumkin. Bunday loyihalar davomida o'quvchilar turli fanlarga oid termin va tushunchalarni o'rganib, ularni amaliy faoliyatda qo'llaydilar. Fanlararo integratsiya o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, nutq boyligini oshiradi hamda jamoada ishlash, izlanish olib borish va taqdimot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

**Integrativ yondashuvning samaradorligi**

Boshlang'ich ta'lim jarayonida integrativ metodlardan foydalanish o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilarning so'z boyligi kengayib, yangi so'z va iboralarni o'rinli qo'llash ko'nikmalari shakllanadi. Integratsiyalashgan darslar davomida o'quvchilar turli fanlarga oid tushunchalarni o'zaro bog'liq holda o'rganishlari natijasida ularning nutqi ravon va mazmunli rivojlanadi.

Shuningdek, integrativ metodlar o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Turli topshiriqlar, muammoli vaziyatlar hamda fanlararo faoliyatlar orqali o'quvchilar erkin fikr yuritishga, o'z munosabatini bildirishga odatlanadilar. Bu esa ularning dars jarayonidagi faolligini oshiradi va ta'limga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar kommunikativ kompetensiyalarni ham takomillashtiradi. O'quvchilar muloqot jarayonida fikr almashish, savollarga javob berish va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini egallaydilar. Natijada ta'lim jarayonining samaradorligi ortib, o'quvchilarning bilimlarni puxta o'zlashtirishiga erishiladi.

**XULOSA.** Boshlang'ich ta'lim jarayonida integrativ metodlardan foydalanish o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar turli fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlab, o'quvchilarning bilimlarni yaxlit holda qabul qilishiga yordam beradi. Ayniqsa, ona tili darslarini tabiatshunoslik, matematika, tasviriy san'at, musiqa va boshqa fanlar bilan bog'lash orqali o'quvchilarning lug'at boyligi sezilarli darajada kengayadi. Bunday darslarda o'quvchilar yangi so'z va iboralarni nafaqat eslab qoladilar, balki ularni turli vaziyatlarda amaliy qo'llashni ham o'rganadilar.

Integrativ metodlarning afzalligi shundaki, ular o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish bilan birga, mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Masalan, tabiat mavzusidagi matnlarni o'qish orqali ekologik terminlar o'zlashtirilsa, matematika darslarida miqdor va o'lchovga oid atamalar faol qo'llaniladi. Tasviriy san'at bilan integratsiya jarayonida esa rang, shakl va tasvirni ifodalovchi leksik birliklar boyitiladi. Natijada o'quvchilar turli fanlarga oid tushuncha va terminlarni bir-biri bilan bog'liq holda o'rganadilar hamda ularni nutqda to'g'ri qo'llash malakasini egallaydilar.

Shuningdek, integrativ metodlar dars jarayonining qiziqarli va samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi. Klaster, aqliy hujum, rolli o'yinlar, matn bilan ishlash va fanlararo loyihalar kabi metodlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Bunday metodlar orqali o'quvchilar erkin fikr bildiradi, o'zaro muloqot qiladi va yangi so'zlarni tabiiy ravishda o'zlashtiradi. Ayniqsa, rolli o'yinlar va jamoaviy loyihalar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali so'zlarni kontekst asosida qo'llashni o'rganadilar, bu esa ularning nutq ravonligi va fikrni aniq ifodalash qobiliyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda integrativ metodlardan foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va bilimlarni hayot bilan bog'lashda muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuv ta'lim sifatini oshirib, o'quvchilarning erkin fikrlaydigan, keng dunyoqarashga ega va kommunikativ jihatdan faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.**

1. Yo'ldoshev J., Usmonov S. *Pedagogik texnologiya asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
2. G'ulomov A. *Ona tili o'qitish metodikasi*. – Toshkent, 2017.
3. Hasanboyeva O. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi*. – Toshkent, 2020.
4. Davletshin M. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent, 2019.
5. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.